
Zbogom neokonzervativizmu?

ERMA IVOŠ*

Sažetak

U članku autorica postavlja pitanje o sudbini neokonzervativizma koji je osamdesetih godina u SAD postao službenom političkom orijentacijom. Dvadeset godina poslije pokazuje se kako su antikomunizam i antimodernizam, temeljne ideologijske premise neokonzervativizma, promijenile političku praksu i svijest podjednako u vanjskoj i unutarnjoj politici SAD. Premda idejno nekoherentan, neokonzervativizam je pokazao izuzetnu snagu djelovanja. Iz toga autorica zaključuje kako neokonzervativizam, unatoč vjerovanjima samih neokonzervativaca da je on mrtav, još uvijek ima osiguran prostor djelovanja, budući da je promijenjena svijest glasača koji, prilagođeni novom političkom kontekstu, glasuju za dobro pogođene “mješavine” lijevih i desnih ideologija.

Uvod

Kad je 1980. Ronald Reagan izabran za predsjednika SAD, američki neokonzervativci slavili su jednu od najznačajnijih pobjeda koju su dugo priželjkivali. Osvojili su Washington, dobili većinu u Kongresu, a neokonzervativni pokret potvrđen je od američkih birača kao legitimna politička orijentacija. Njegovi osnivači, Irving Kristol, Daniel Bell, George Gilder i Michael Novak, bili su sigurni da su pronašli odgovor na strukturalnu krizu američkog društva, koja je potresala njegovu ekonomiju, poduzetnički duh, društveni i individualni moral.

Danas, dvadesetak godina nakon što je neokonzervativizam obilježio mnoge društvene i političke institucije američkog društva, nakon što je unutarnji i međunarodni kontekst iz kojega je neokonzervativizam crpio snagu i inspiraciju značajno promijenjen, opravdano je postaviti pitanje — što se dogodilo s tom političkom filozofijom koja je pokušala dati odgovore na neka pitanja svoga vremena, te je li neokonzervativizam mrtav?

*Erma Ivoš, docent na filozofskom fakultetu u Zadru na predmetu Sociologija politike.

Kratki pregled povijesti neokonzervativizma

Najprije o samom imenu. Pojednostavljeno, neokonzervativizam znači novi konzervativizam, što je on zaista i bio. Prema *Oxford English Dictionary*, pojam “neokonzervativizam” prvi se put pojavljuje u britanskom *Encounteru* u članku koji je potpisao G. L. Arnold, a prema *Times Literary Supplement* (London), u eseju Dwighta Macdonalda u časopisu *Reporter* još davne 1952. Međutim, u širu je upotrebu ušao šezdesetih godina u SAD, kad je grupa newyorških intelektualaca počela propitivati ljevičarske ideje i njihove domete kojima su do tada i sami pripadali. Naime, mnogi od “očeva osnivača” neokonzervativizma ranije su bili liberali, pa čak i radikalni liberali. Sam Irving Kristol, pa i Norman Podhoretz, bili su 30-ih godina trockisti, da bi šezdesetih i ranih sedamdesetih godina postali neodvojivi od neokonzervativizma. Paradigmatski je primjer tog konvertitstva sam Kristol, koji je za sebe rekao da je “ljevičar koji je suviše razočaran i zasićen američkom stvarnošću”. Slično nezadovoljstvo takvom stvarnošću s njima su dijelili poznati intelektualci koji su bili rođeni ili su živjeli u New Yorku — James Q. Wilson, Daniel P. Mynihan, Jane Kirkpatrick, Michael Novak, Richard Neuhaus, William J. Bennett, George Wiedel, pa se neokonzervativizam obično opisuje kao pokret newyorških intelektualaca židovskog, protestantskog i katoličkog porijekla koje je ujedinila briga za političku i moralnu budućnost Amerike. U spomenutoj grupi bilo je i onih (Neuhaus, npr.) koji su vjerovali da je “neokonzervativac” suviše pejorativan pojam i da ga treba odbaciti, ali se s vremenom toliko ustalio da su i te unutarne razlike iščezle. Zajedničko uvjerenje bilo im je da su oni još uvijek liberali koji sada s novih pozicija brane temeljne vrijednosti liberalizma od ljevičara, koji su ih odbacili ili korumpirali. Započeo ranih 1950-ih kao koalicija libertinista, Burkeovih tradicionalista i zagovornika hladnog rata, neokonzervativizam dobiva na političkom uzletu 1960-ih, kada mu u velikoj broju prilaze nekadašnji pripadnici Rooseveltove koalicije i razočarani “novoljevičari”. Premda potpuno ignoriran od strane Nixona, američkih medija i dobrog dijela američke akademske zajednice, pokret se širio geometrijskom progresijom da bi, dolaskom Ronalda Reagana za predsjednika SAD 1980., osvojio političku vlast, te od tada do danas predstavlja najsnažniji politički utjecaj u Americi.

Neokonzervativna ideologija

Na tragu uvjerenja kako je potrebna obrana liberalizma i tradicionalnih vrijednosti američkog društva najjasnije je uočiti susret, ali i razliku dviju ideologija, liberalne i konzervativne, konzervativne i neokonzervativne ideologije.

Prije nego što identificiramo bitna obilježja neokonzervativne ideologije, a radi boljeg uvida u nastanak ideologema “*neokonzervativizam*”, ukazat ću na neka od težišnih obilježja konzervativne i liberalne svijesti koja se,

manje ili više, prepoznaju kao idealnotipski obrazac konzervativnog, odnosno liberalnog sklopa svijesti/mišljenja.

Konzervativna svijest	Liberalna svijest
Teocentrizam	Homocentrizam
Teocentrični humanizam	Antropocentrični humanizam
Religija i tradicija	Svjetovnost i modernizam
Autoritet	Sloboda
Antropologijski pesimizam	Antropologijski optimizam
Kultura	Civilizacija
Duhovna kultura	Materijalna kultura
Politika	Ekonomija i znanost
Autokracija	Demokracija
Antiegalitarizam	Egalitarizam
Nacionalizam	Kozmopolitizam
Staleži i korporacije	Klase i profesije
Prošlost i običaj	Budućnost i pravo
Organičko društvo	Mehaničko društvo
Zajednica	Društvo
Moralni univerzalizam	Moralni relativizam
Elitna kultura	Masovna kultura
Proširena obitelj	Nuklearna obitelj
Odricanje	Hedonizam
Ograničena civilna prava	Neograničena civilna prava

Ovdje navedeni pojmovni parovi konzervativno-liberalno ne iscrpljuju bogatstvo razlika ovih dviju svijesti, ali u analitičkom smislu pružaju mogućnost za bolje razumijevanje društvene i idejne kontrapozicije dviju ideologija koje su, kao “unutrašnji neprijatelji” stalno suprotstavljene jedna drugoj, a koje su tek pojavom neokonzervativizma uspostavile ideološko “prijateljstvo” koje je u ne tako davnoj prošlosti bilo nezamislivo (Ivoš, 1989., 37).

S povijesnog stajališta konzervativizam pripada modernoj povijesti mišljenja, kada se kao reakcija na liberalizam preobražava u upečatljiv politički i duhovni pokret; međutim, konzervativizam kao određeni svjetonazor koji je vezan uz tradicionalne, naslijeđene oblike života i koji je sastavni dio i psihološka potreba pojedinaca da žive u skladu s naslijeđenim obrascima života, mnogo je šira pojava i, kao takav, prisutan je u svim

vremenima i svim dosadašnjim epohama svjetske povijesti. Uputno ga je, stoga, odvojiti i od pojma “tradicionalizma”, premda konzervativizam u dobroj mjeri na tradicionalizmu temelji svoje zasade, ali ga i nadilazi. Tradicionalno djelovanje, dakle, ne treba povezivati s političkim konzervativizmom, budući da je često moguće da, npr., čovjek koji misli politički konzervativno u svom privatnom životu djeluje vrlo liberalno, kao što je moguće da djeluje politički vrlo liberalno, ali da u privatnoj sferi živi tradicionalistički. (Ova činjenica posebno zbunjujuće djeluje na vanjske promatrače američke društvene scene, gdje su mnogi homoseksualci i lezbijke organizirano podržavali i lobirali za republikanske kandidate na posljednjim izborima u SAD, baš kao što mnogi istaknuti neokonzervativci danas podržavaju prava spomenutih grupa na zaposlenje i zajednički život u američkim kampusima i sveučilištima.)

Dvojtvo tradicionalnog i modernog ili liberalnog i konzervativnog, u izvornom značenju tih pojmova, prisutno je u gotovo svakom pojedincu, ali konzervativno politički djelovati podrazumijeva svjesno opredjeljenje za jedan “objektivan” sadržaj ideja o društvu, politici, kulturi i ekonomiji, koji egzistira izvan pojedinaca, kao ideologija koja reflektira sasvim određene interese posredstvom konkretnih institucija. Neokonzervativna ideologija se snažno oslonila na spomenutu dvojnost, objašnjavajući kako problem ne leži u politici, interesima i moći, već u dvojnosti i nesavršenosti ljudske prirode, zbog čega su političari prisiljeni apelirati na suprotne predispozicije u istim ljudima. Oživljavanje čitavog sklopa ideja koje se odnose na povratak tradicionalnim vrijednostima, religiji i tradicionalno obitelji, nedvojbno je pomoglo osvojiti srca onih glasača čija je potreba za tradicionalnim obrascima života dovedena u pitanje suvremenim procesima modernizacije. To je, međutim, ujedno i dokaz da konzervativizam u tradicionalizmu pronalazi snažnu motivaciju za vlastito ideološko i političko djelovanje. Konzervativizam ideološki nadilazi tradicionalizam i tradicionalno, pretvarajući se u moderni politički pokret kao kontrapozicija tekovinama modernizma i koji vodi polemike, najprije s prosvjetiteljstvom, racionalizmom, modernizmom, liberalizmom, a zatim sa socijalizmom i komunizmom.

Specifičnost neokonzervativizma u odnosu prema izvornom ili “paleokonzervativizmu”, kako ga naziva N. Podhoretz, u tome je što neprijatelje nije pronalazio u liberalima od kojih je čak preuzeo i neke ekonomske vrijednosti (slobodno tržište, poduzetništvo, minimalna država), već u idejama kolektivizma i komunizma. Potaknuti istim strahovima, liberali i konzervativci skovali su novo ideološko prijateljstvo te u neokonzervativizmu spojili dvije inače suprotstavljene ideologije.

Neokonzervativce iz osamdesetih godina razlikujemo od konzervativaca šezdesetih godina u četiri ključne točke:

- prva, neokonzervativci su se distancirali od ideje *države blagostanja*, koju su podržavali konzervativci iz vremena New Deala. Novi konzervativci su je željeli ograničiti u sferi socijalnog i zdravstvenog osiguranja, ali ne dirati u državnu širinu i intenzitet djelovanja centralne vlasti koja joj po ustavu

pripada. Naročitu su osjetljivost pokazali za područje preraspodjele dobara u mjeri u kojoj *država blagostanja* ugrožava ekonomski rast, preferirajući egalitarizam prema liberalizmu i slobodnoj tržišnoj regulaciji,

- druga, najočitija razlika zamjetna je u stavovima spram pokretu za radnička prava. Stari konzervativci bili su neprijateljski raspoloženi, kako prema radničkom pokretu tako i prema sindikalizmu, za razliku od neokonzervativaca koji su zadržali stajališta ljevičara spram pravu radnika. Razloge za ovakvu toleranciju treba tražiti u činjenici da su mnogi neokonzervativci i sami radničkog porijekla, a još je značajnija činjenica da su sindikalni lideri uglavnom bili izrazito antikomunistički orijentirani, a time “prirodni” saveznici antikomunističkoj međunarodnoj politici neokonzervativaca. U ovome kontekstu dobro je podsjetiti da je Ronald Reagan bio radnički lider i antikomunist, član Demokratske stranke veći dio života, da je jedan od najranijih neokonzervativaca, a da je tek u 51. postao članom Republikanske stranke;

- treća značajna razlika očituje se u stavovima spram komunizmu i nekim zemljama bivšeg SSSR-a. Konzervativci starijega kova smatrali su da oni biznismeni koji izdvajaju golemi novac za financiranje Republikanske stranke, snažno oponiraju poreznom sustavu i vladinoj regulativi u sferi ekonomije, da su “prirodni” antikomunisti. Neokonzervativci su, međutim, bili snažnoga uvjerenja da antikomunizam treba nešto rafiniranije primjenjivati, pogotovo u međunarodnoj politici. SSSR za njih nije bio “klasična” imperijalna sila, već zemlja koja traži svoje mjesto pod međunarodnim suncem. Politika detanta prema bivšem SSSR-u i otvaranje prema Kini za neokonzervativce je bio *condicio sine qua non* međunarodne politike, s tim što su i jedni i drugi više voljeli profit i novac, nego što su mrzili komuniste (Podhoretz, 1996.). Druga ključna točka razlikovanja u međunarodnoj politici jesu stavovi prema Izraelu. Mnogi su konzervativci iz religijskih razloga bili protiv židovskog suvereniteta nad Svetom zemljom, a židovska država tretirana je kao parazitska i povjerenja nedostojna socijalistička zemlja. Neokonzervativci su, međutim, u Izraelu vidjeli ranjivu, ali strateški važnu zemlju u uspostavi ideološkog otpora prema bivšem SSSR-u. Tako, premda je vladalo opće uvjerenje kako podrška Izraelu dolazi od američkih Židova, činjenica je bila da je ta podrška proizlazila najprije otud što su bili antikomunisti,

- četvrta točka razlikovanja neokonzervativaca od konzervativaca šezdesetih godina bilo je područje kulture. Antikomunizam u vanjskoj politici i odbacivanje vrijednosti i ideja kontrakulture iz sredine sedamdesetih bile su posebne “strasti” neokonzervativizma osamdesetih godina. Kritika modernizma, avangardne umjetnosti, individualizma, sekularizacije, raspad tradicionalnih vrijednosti, obitelji i seksualne slobode, stalne su mete kritike, što je neokonzervativcima priskrbilo simpatije i podršku američke srednje klase, “middle town” Amerike, vjerskih institucija i raznih građanskih udruženja. Otpor multikulturalizmu kao “potencijalno razjedinjujućem procesu” koji prijete da balkanizira multietničku Ameriku i ugrozi postignuća u politički i

kulturno ujednačavajućim procesima u području jezika, tradicionalnih američkih vrijednosti i političke kulture, bila je najznačajnija tendencija neokonzervativnog antimodernizma.

Napokon, rezimirajući bitna obilježja neokonzervativne ideologije sredinom osamdesetih godina, treba reći da ona ponajprije rehabilitira tradicionalne vrijednosti američkog društva, utemeljene u protestantskoj etici, kao što su rad, konkurencija, stjecanje, požrtvornost, religija i obitelj, kao odgovor na negativne posljedice kapitalističkog rasta i racionalizacije života koja je prodrla u privatnu sferu, a istovremeno potiče prilagodbu suvremenom tehnološkom društvu.

Tako se neokonzervativizam i sam nalazi razapet dualizmom tradicionalnog i modernog, iracionalnog i racionalnog.

Kao novi ekvivalent starog poretka, neokonzervativizam je istovremeno svojevrsna ideološka bitka kasnog kapitalizma, ozbiljno načetog krizom, pred kojim je dilema, kako integrirati tehno-svijest i obraniti tradicionalne institucije, a ne posrnuti pred naletom modernizma i procesa sekularizacije, koji taj svijet rastaču u samoj njegovoj osnovi.

Budućnost neokonzervativizma

Kao i ostatak Amerike, neokonzervativizam se suočava s različitim društvenim i političkim problemima. Kultura i tradicionalne vrijednosti uništene su sveopćim liberalizmom i sekularnim humanizmom. Obitelj je razorena, a uloga Crkve podcijenjena. Golemi društveni slojevi ostali su bez čvrstih moralnih standarda, a država se nalazi pred izazovom, kako ispraviti učinjenu štetu i je li to moguće. Najzad, na kojim općeprihvatljivim premisama stvoriti novu socijalnu filozofiju, kako bi se sačuvala vitalnost kapitalističkog sustava u socio-ekonomskom pogledu?

Dojučerašnje nedvojbene pretpostavke vitalnosti kapitalizma — maksimalizacija individualnih vrijednosti, uvjerenje da povećanje materijalnog bogatstva društva rješava društvene konflikte proizašle iz socijalne nejednakosti i da tradicionalni sustav vrijednosti, usklađen s novostečenim iskustvima, može biti putokazom u rješavanju budućih problema, traži novo preispitivanje.

Potrošačko društvo u moralnom pogledu više ne zadovoljava svoje građane. Zahtjevi raznih grupa i lokalnih zajednica pretpostavljeni su individualnim interesima, a “društvo obilja” nije osiguralo rješavanje problema nejednakosti, već je stvorilo nove. Stoga se kao najurgentniji društveni problemi definiraju oni koji su vezani za tranziciju američkog društva u visokoindustrijalizirano i informatičko društvo s manjom ponudom radnih mjesta, nadolazećim bankrotom zdravstvenog i socijalnog osiguranja i hitnom reformom zdravstvenog sustava. Zato i odgovor na postavljeno pitanje o sudbini neokonzervativnog pokreta kakvog znamo iz osamdesetih, traži da

se utvrde dvije neosporne promjene u vanjskopolitičkom i unutarnjopolitičkom kontekstu koji ga je inspirirao.

Naime, padom komunizma u istočnoeuropskim zemljama postalo je nemoguće braniti antikomunističku poziciju i poziciju izolacionizma, pogotovo nakon što se NATO širi, a američki vojnici sudjeluju u rješavanju brojnih lokalnih i regionalnih konflikata. Oslabljena kritika države blagostanja plod je činjenice da državne institucije i te kako moraju intervenirati u sferi socijalne sigurnosti građana, s obzirom na širenje nasilja, narkomanije, visoke stope razvoda, zdravstvenog osiguranja, bez obzira na način na koji će to činiti.

I napokon, antimodernizam je razvio svijest da nakon AIDS-a više nitko ne zagovara slobodni seks, upotrebu droga za postizanje višeg stupnja svijesti, a obiteljske vrijednosti zagovaraju homoseksualci i lezbijke, koji traže da budu priznati kao obiteljske zajednice. Religiju i njezin kulturni značaj za život društva pogotovo se ne dovodi u pitanje. Zato će Norman Podhoretz s razlogom gotovo trijumfalno ustvrditi: “... *imam puno razloga da žalim za ovim pokretom. Pa ipak, njegov mi je nestanak više razlog za slavlje nego za tugu. Ono što je ubilo neokonzervativizam nije poraz nego pobjeda. Umro je, ne zbog pogrešaka, već zbog uspjeha*”. (Podhoretz, 1996.)

Na salzburškom seminaru posvećenom američkom neokonzervativizmu (studeni, 1997.) tamošnji sudionici, i sami neokonzervativci — William Rusher, Donald Devine, Mickey Edwards, zadovoljno su ustvrdili kako su antikomunizam i antimodernizam obavili svoje. Dezintegrativni procesi koje su ohrabivali, kako u bivšem SSSR-u tako i u zemljama iza “željezne zavjese”, nisu ih iznenadili, kako sami kažu, padom komunizma, već ih je iznenadila brzina kojom se to dogodilo. Čvrsto su uvjereni da su Americi uspjeli vratiti ugled i snagu u međunarodnoj politici i reafirmirati tradicionalne vrijednosti na kojima ona počiva u unutarnjoj politici.

Neokonzervativizam se pojavio u vrijeme raširenih uvjerenja kako rješavanje svih problema leži u političkim mjerama. On je senzibilizirao društvo za značaj moralnih i duhovnih vrijednosti u njihovoj uzročno-posljedičnoj vezi u suočavanju s problemima društva i pojedinaca. Amerikance je podsjetio na njihovu povijest, na prirodu američkog društva, na buržoasko-demokratske vrijednosti koje po njima nemaju alternative, i afirmirao kapitalističke vrijednosti tako da se više nitko “ne stidi riječi kapitalizam” (Devine, 1997.).

Napokon, treba nešto reći i o kritičarima neokonzervativizma.

Ono što se neokonzervativizmu najčešće zamjeralo jest njegova nekoherentnost i nekonzistentnost, prije svega u pokušaju da se jednostavnom ideološkom operacijom pomiri nepomirljivo: ekonomski liberalizam i tehnicizam u ekonomskoj sferi, te tradicionalni sustav vrijednosti i moralizam u sferi kulture i ljudskih prava; briga za razvoj demokratskih institucija i an-

titotalitarizam, s jedne strane, te fanatični antikomunizam i otpor multikulturalizmu, s druge strane; otvorenost novim tržištima na Istoku i zatvorenost prema politici useljavanja; antirasizam i briga za civilna prava, ali i latentni antisemitizam u svakodnevnom životu i na ulici.

Međutim, ono što ni najupornijim kritičarima neokonzervativizma nije pošlo za rukom, ma koliko se trudili da dovedu u pitanje i sumnju nove vrijednosti namijenjene potrošnji prosječnog američkog građanina, jest činjenica da su se baš prosječni američki birači odlučili da iz ponuđene “ideološke košare” uzmu od svega pomalo — malo “meda” zdesna i malo “mlijeka” slijeva. Neokonzervativizam nije nikad bio vrlo popularna ideologija i ostao je izvan interesa mnogih Amerikanaca, pa ipak, obični glasači prepoznali su neke od njegovih temeljnih vrijednosti i poruka i prihvatili ih. Zbog toga je teško minimizirati značaj neokonzervativizma u bilo kojoj diskusiji o suvremenoj američkoj politici.

Upitni znak u samom naslovu želi sugerirati upravo to da i sada kad sami neokonzervativci drže kako je pokret kome su tako odano pripadali prošlih dvadeset godina — mrtav, jer je postigao svoj cilj, njegova budućnost još je uvijek neizvjesna. Naime, povijest je pokazala izuzetan kapacitet konzervativnih snaga i ideologija da se mijenjaju i iščile sasvim neočekivano u skladu sa stalno mijenjajućim kontekstom politike.

Uvjerena smo da je riječ o “zamoru” tek jedne generacije neokonzervativaca, čije ideje i propitivanja američke svakodnevice nastavljaju drugi ljudi i drugi političari. Brzezinski, koji sebe nije javno identificirao s neokonzervativcima, drži da implikacije društvene i filozofske strane američkog života mogu biti kobne za trajniju prevlast Amerike u svijetu, navodeći, osim gospodarskih poteškoća, rašireni kriminal i nasilje, masovno uživanje droge, društveno beznade, širenje moralne izopačenosti putem masovnih medija, slabljenje građanske svijesti, multikulturalizam i povećanje sveopćeg osjećaja duhovne praznine. To su problemi, reći će Brzezinski, koji osim što imaju društveni, imaju i metafizički karakter, ali su ključni za opstanak Amerike kao zemlje koja bi mogla biti moralni uzor i privlačna ostatku svijeta. (Brzezinski, 1994.)

Ovo, kao i slična stajališta nije moguće dovesti u pitanje preko noći hipotetski zamišljenom liberalnom “kontraofenzivom”, budući da su ona desetljećima građena na ekonomskim i političkim nedostacima države blagostanja te onima koja nisu nužno definirana kao ekonomska, već i kao neekonomska, tj. izvanekonomska, kao što su moral i kultura.

Nadalje, treba uvažiti činjenicu da su neokonzervativci uložili značajna sredstva u američka politička tijela i stvorili nezaobilaznu mrežu institucija preko kojih se otvaraju nove perspektive američkoj ekonomiji i javnom sektoru i, napokon, upravo su neokonzervativci problem američke sigurnosti, obrane i tehnološkog znanja podigli na međunarodnu razinu.

Sve navedeno upućuje nas na zaključak kako budućnost leži u selektivnoj podršci nekim idejama neokonzervativaca, koji su u vremenu krize ostvarili pozitivan društveni impuls. On se najprije osjetio sredinom devedesetih u nešto povećanom ekonomskom rastu, uspješnoj reindustrijalizaciji i povoljnijoj trgovinskoj bilanci. Demokratski političari u Americi, ali i u Europi, značajno su modificirali svoje političke ciljeve u pravcu koji su trasirali neokonzervativci, a to znači zalaganje za ekonomski jaku državu i više respekta za tradicionalne vrijednosti.

Političari koji se obraćaju svojim glasačima najčešće dobro definiraju probleme svakodnevnog života, pogotovo one za koje znaju da će emocionalizirati i senzibilizirati građane.

Kritika moderne kulture i moralne izopačenosti najčešće privlači “postmodernog” glasača čija je svijest komplementarna s postmodernim političarem. Takav glasač ne traži više ideološki koherentnu poruku, poziv na klasnu svijest, nacionalnu čistoću ili religijsku pripadnost.

On prihvaća sve ono što u jednom trenutku prolazi ili ga tišti, svakoga onog političara koji govori na njegov način. A to može biti čitav niz kontradiktornih poruka i ideologija koje bez kompleksa spajaju nespojivo, novo i staro, vatru i vodu, liberalizam i konzervativizam, bili oni stari ili novi. Važno je ponuditi dobru kombinaciju i dobar omjer “desničarskog meda i ljevičarskog mlijeka”. Danas ovo, sutra nešto drugo.

Ako prihvatimo da je postmoderni *credo*: “Sve ima prođu”, tada se za neokonzervativizam može reći da je on najavio kraj, uvjetno rečeno, klasičnih i čistih ideologija, kakve su bile one koje su se inspirirane Edmundom Burkeom, Adamom Smithom ili Karlom Marxom.

Politički programi demokratskih koalicija koje se okupljaju oko “lijevih centara”, podjednako u Americi i Europi, pokazuju kako je upravo prisutnost neokonzervativnog ideološkog diskursa u sferi morala i kulture osigurala budućnost političarima poput Kohla, Clintona ili Blaira.

Zato bi tezu o “kraju ideologija” (D. Bell) valjalo zamijeniti tezom o “kraju čistih ideologija”, kojima je upravo neokonzervativizam osamdesetih godina prokročio put u praktičnoj politici, a njegove kritičare učinio bespomoćnima.

I za kraj, valja reći da bavljenje neokonzervativizmom, osim političko-pragmatičke, ima i svoju teorijsku svrhu. Naime, neokonzervativizam je izvan svake sumnje paradigmatički primjer kako nastaju nove ideologije, kako se u specifičnim povijesnim okolnostima one mijenjaju, kako ideologija povezuje politiku i kulturu, kako ideologija oblikuje grupni identitet te kako postojeći ideološki diskursi i politička praksa postaju izvorima novih ideologija.

Literatura

- Podhoretz, Norman, Liberalism and the Culture: A Turning of the Tide?, *Commentary* (October, 1996.): 25-32.
- Devine, Donald, *Restoring the Tenth Amendment: The New American Federalist Agenda*, St. Lauderdale, VYTIS Publishing, 1996.
- Brzezinski, Zbigniew, *Izvan kontrole, Globalna previranja uoči 21. stoljeća*, Zagreb, Otvoreno sveučilište, 1994.
- Ivoš, Erma, *Američki neokonzervativizam*, CIT, Zagreb, biblioteka *Naše teme*, 1989.

Izabrana bibliografija

U studiji *Američki neokonzervativizam*, objavljenoj u prosincu 1989. godine (Biblioteka *Naše teme*, Zagreb), publicirana je bibliografija o neokonzervativizmu koju sam pratila do 1987. godine. U ovom prilogu nalazi se bibliografija najznačajnijih monografija o neokonzervativizmu, objavljenih od 1988. do 1996. god.

- Gottfried, Paul — Thomas Fleming, *The Conservative Movement*, Boston, Twayne Publishers, 1988.
- Kimball, Roger, *Tenured Radicals: How Politics has Corrupted our Higher Education*, New York, Harper and Row, 1990.
- Hoever, J. David, *Conservative Intellectuals in the Reagan Era*, Madison, University of Wisconsin Press, 1991.
- Schlesinger, Arthur, *A Disuniting of America: Reflections on a Multicultural Society*, Knoxville, Ten. Whittle Direct Books, 1991.
- Willetts, David, *Modern Conservatism*, London, Penguin Books, 1992.
- Dorrien, Gary, *The Neoconservative Mind: Politics, Culture and the War of Ideology*, Philadelphia, Temple University Press, 1993.
- Giddens, Anthony, *Beyond Left and Right: The Future of Radical Politics*, Oxford, Polity Press, 1994.
- Reed, Ralph, *Politically Incorect: The Emerging Faith Factor in American Politics*, London, Word Publishing, 1994.
- Schudson, Michael, *The Power of News*, Cambridge, Harvard University Press, 1995.
- Gray, John, *Enlightenments Wake: Politics and Culture at the Close of the Modern Age*, London, Routledge, 1995.

- Kristol, Irving, *Neo-conservatism: The Autobiography of an Idea*, New York, The Free Press, 1995.
- Ehrman, John, *The Rise of Neoconservatism: Intellectuals and Foreign Affairs*, New Haven, Yale University Press, 1995.
- Bork, Robert, *Modern Liberalism and American Decline*, New York, Regan Books, 1996.
- Devine, Donald, *Restoring the Tenth Amendment: The New American Federalist Agenda*, Ft. Lauderdale, VYTIS Publishing Co., 1996.
- Freedman, Samuel, *The Inheritance: How three Families and American moved from Roosevelt to Reagan*, New York, Simon and Schuster, 1996.
- Frum, Davied, *What's right: The new Conservative Majority and the Remaking of America*, New York, Harper Collins, 1996.
- Gerson, Mark, *The essential neo-conservative reader*, New York, Addison Wesley Publishing, 1996.
- Hodgson, Godfrey, *A History of the Conservative Ascendancy in America*, New York, Houghton Mifflin, 1996.
- Meyer, Frank, *In Defense of Freedom and Related Essays*, Indianapolis, Liberty Fund, 1996.

Erma Ivoš

FAREWELL TO NEOCONSERVATISM

Summary

The author poses the question about the fate of neoconservatism, in the 1980s the official political orientation in the USA. Twenty years later, one can see how anti-communism and anti-modernism, neoconservatism's fundamental ideological premises, have changed the political practice and awareness, both (and equally) in American foreign and national policy. Though conceptually incoherent, neoconservatism has proved to possess exceptional clout. This has led the author to conclude that neoconservatism, despite the claims by neo-conservatives themselves that it is dead, still has much leeway, since voters' awareness has been changed: they have got used to the new political context, they vote for well-balanced "mixtures" of rightist and leftist ideologies.